

Цей метод може бути корисним інструментом для викладачів фізики, які прагнуть:

- зацікавити студентів вивченням астрофізики;
- розвинути у них навички роботи з науковими даними;
- допомогти їм зрозуміти зв'язок між сонячною активністю та космічними явищами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Іванчук В. Г. Магнетизм у Всесвіті. К., 1967. С. 48.
2. Іванюк Т. STEM як освітній ресурс XXI століття. STEM – освіта та шляхи її впровадження в навчально-виховний процес. Тернопіль, 2017. С. 14–18.
3. Яновський Б. М. Земний магнетизм. Л., 1978. С. 232.
4. Веб-сайт «Астрономічні новини NASA. Новини космосу». URL: <https://www.nasa.gov>.
5. URL: <https://www.spaceweatherlive.com/uk/dopomoga/sonyachniy-viter.html>.
6. Badmas S. T. та ін. Прогнозування та перевірка джерел сонячного вітру Parker Solar Probe на 13,3 RS. J. Geophys. Резолюція, 2023. 128 с.
7. Mac Neil A. R. та ін. Статистична оцінка балістичного зворотного відображення для повільного сонячного вітру: взаємодія прискорення та коротації сонячного вітру. MNRAS, 2021. 1093 с.
8. Arge C. N. та ін. Моделювання корони та сонячного вітру за допомогою карт ADAPT, які включають спостереження на дальній стороні. У матеріалах конференції AIP 1539. С. 11–14 (AIP Publishing LLC, 2013).
9. Рауафі Н. Е. та ін. Магнітне перез'єднання як драйвер сонячного вітру. Астрофізика. J.945, 2023. 28 с.
10. Хуан Ю.-М. та Бхаттачарджі А. Турбулентне магнітогідродинамічне перез'єднання, опосередковане плазмодною нестабільністю. Астрофізика. J. 2016. 818. 20 с.
11. Дрейк Дж. Ф. Зворотні перемикання як сигнатури канатів магнітного потоку, магнітного потоку, у короні. Астрон. Астрофізика. 2021. 650. 452 с.
12. Михайло Года. URL: https://24tv.ua/tech/zond-nasa-parker-stav-svidkom-narodzhennya-sonyachnogo-vitru_n2330354
13. Journal of Geophysical Research: Space Physics («Журнал геофізичних досліджень: космічна фізика»). URL: <http://nashenebo.in.ua/soniachnyi-viter-vplyvaie-na-misiats-bilsh-nizh-dosi-vvazhaly-naukovtsi>.

REFERENCES

1. Ivanchuk, V. H. (1967). *Magnetism in the Universe*. K. 48 s. [in Ukrainian]
2. Ivaniuk, T. (2017). STEM yak osvitnii resurs KhKhI stolittia. [STEM as an educational resource of the XXI century]. STEM - osvita ta shliakhy yii vprovadzhenia v navchalno-vykhovnyi protses. Ternopil. S. 14–18. [in Ukrainian]
3. Ianovskyi, B. M. (1978). *Zemnyi mahnetyzm*. [Earth magnetism]. L., 1978. S. 232. [in Ukrainian]

4. Website "NASA Astronomy News. Space News". URL: <https://www.nasa.gov>. [in English]
5. URL: <https://www.spaceweatherlive.com/uk/dopomoga/sonyachniy-viter.html>. [in English]
6. Badmas, S.T. (2023). et al. Prediction and validation of solar wind sources by the Parker Solar Probe at 13.3 RS. J. Geophys. Res. P. 128 [in English]
7. MacNeil, A. R. et al. (2021). A statistical assessment of ballistic backscatter for slow solar wind: the interaction of solar wind acceleration and shortening. MNRAS. 1093. [in English]
8. Arge, C.N. et al. (2013). Modeling the corona and solar wind with ADAPT maps that incorporate far-side observations. In AIP Conference Proceedings 1539. P. 11-14 (AIP Publishing LLC, 2013). [in English]
9. Rauaafi, N. E. et al. (2023). Magnetic reconnection as a driver of the solar wind. Astrophys. J.945. P. 28. [in English]
10. Huang, Y.-M. and Bhattacharjee, A. M (2016). Turbulent magnetohydrodynamic reconnection mediated by plasma instability. Astrophys. J. 818. P. 20. [in English]
11. Drake, J. F. (2021). Reverse switches as signatures of magnetic flux ropes, magnetic flux, in the corona. Astron. Astrophysics. 650. A2. P. 452. [in English]
12. Michael Goda. URL: https://24tv.ua/tech/zond-nasa-parker-stav-svidkom-narodzhennya-sonyachnogo-vitru_n2330354. [in English]
13. Journal of Geophysical Research: Space Physics, URL: <http://nashenebo.in.ua/soniachnyi-viter-vplyvaie-na-misiats-bilsh-nizh-dosi-vvazhaly-naukovtsi>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГРИЩЕНКО Надія Олександрівна – старший викладач кафедри комп'ютерних технологій у медицині та телекомунікаціях Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси: застосуванням прикладного програмного забезпечення на заняттях з фізики.

КОЛОМІЄЦЬ Роман Олександрович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних технологій у медицині та телекомунікаціях Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси: застосуванням прикладного програмного забезпечення на заняттях з фізики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HRYSHCENKO Nadiia Oleksandrivna – Senior Lecturer The Department of software systems Zhytomyr Polytechnic State University.

Scientific interests: using application software in physics classes.

KOLOMIETS Roman Oleksandrovich – Candidate of Technical Sciences The Department of Biomedical Engineering and Telecommunication Zhytomyr Polytechnic State University.

Scientific interests: using application software in physics classes.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2024 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-215-149-153

ДЯЧЕНКО Андрій Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>
e-mail: phone.email.december@gmail.com

ФУНКЦІЇ БАТЬКІВ У ПРОЦЕСІ ЗБЕРЕЖЕННЯ МОРАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано історичний досвід народної педагогіки щодо морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї у хронологічних рамках досліджуваного періоду.

Автор наголошує, що у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. найбільш поширеною в Україні була повна мала сім'я: подружжя і незаміжні діти. Народження дитини для українців було найважливішою подією. Батьки несли головну відповідальність за виховання своїх дітей, за організацію життя родини. Сім'я і родина у тогочасному суспільстві розглядалися важливою умовою щоденного виживання, що виконання родиною низки функцій забезпечувало повноцінне існування як важливої складової суспільства.

Аналізуючи функції сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ ст., проаналізовано економічну функцію, яка забезпечувала матеріальні засади її існування, організацію домашньої праці та споживання. В основі організації господарської діяльності української сім'ї лежав справедливий розподіл праці між усіма її членами.

За формування відповідної моделі поведінки, побудову гуманних, моральних взаємин між членами сім'ї і родини, передачу дітям батьківського досвіду та культурної спадщини відповідала виховна функція сім'ї, яка сприяла формуванню у них ціннісних орієнтацій в житті.

Функція етнічного відтворення передбачала формування у членів сім'ї національної свідомості, а також сприяє нагромадженню та передачі національно-культурних цінностей.

Автор приходить до висновку, що українська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. надавала великого значення народним звичаям, у яких відтворювалися норми моралі та звичаєвого права.

Одне із головних завдань сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ ст. щодо морально-етичного виховання підростаючого покоління полягало у тому, щоб виробити ідеали служіння своїй сім'ї, родині, Україні та розвинути і зміцнити прагнення бачити свої землі вільними від загарбників.

Ключові слова: традиційна українська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст., функції сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ ст., виховання, морально-етичне виховання, батько, мати.

DIACHENKO Andrii Serhiyovych –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko

Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>

e-mail: phone.email.december@gmail.com

FUNCTIONS OF PARENTS IN THE PROCESS OF PRESERVING MORAL TRADITIONS IN THE UKRAINIAN FAMILY (THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY - THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The article analyzes the historical experience of folk pedagogy regarding the moral and ethical education of children in the Ukrainian family in the chronological framework of the studied period.

In the second half of the nineteenth and early twentieth century, the most common family structure in Ukraine was a full small one: spouses and unmarried children. The birth of a child was considered the most important event for Ukrainians, perceived as a great gift from God. Parents bore the main responsibility for raising their children and organizing the life of the family.

Moral representations were assimilated by the child at an early age through the rhythm of life and the lifestyle of the family. Christian values that support moral and ethical education were a traditional aspect of raising children in Ukrainian families during the studied period.

In the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, work was one of the most significant and effective components of family moral and ethical education.

The author emphasizes that the family's fulfillment of a number of tasks ensured its full existence as a significant part of society. Analyzing the functions of the family in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, the economic function that provided the material foundations of its existence, the organization of domestic labor and consumption, was analyzed. The organization of economic activity in the Ukrainian family was based on a fair division of labor among all its members.

For the formation of an appropriate model of behavior, the construction of humane, moral relationships between family members and families, the transfer of parental experience and cultural heritage to children, and the educational function of the family were responsible, which contributed to the formation of their value orientations in life.

The function of ethnic reproduction provided for the formation of national consciousness among family members, and also contributes to the accumulation and transfer of national and cultural values.

The author concludes that the Ukrainian family of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries attached great importance to folk customs, which reproduced the norms of morality and customary law. It was in the family that the traditional Christian values of Ukrainians were observed, which were the foundation of the family and always shaped the worldview of our people.

One of the main tasks of the family in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries regarding the moral and ethical education of the younger generation was to develop the ideals of serving their family, motherland, Ukraine and develop and strengthen the desire to see their lands free from invaders.

Moral and ethical education ensured that each child assimilated national moral and ethical provisions. Folk morality was established by the direct involvement of children in work, life, observing traditions, customs, and performing rituals.

Key words: traditional Ukrainian family of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries; functions of the family in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries; upbringing; the moral-ethical education; father; mother.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. В умовах сьогодення сім'я не втратила своїх позицій щодо відтворення і продовження роду, виховання

дітей, турботи про старих і немічних, забезпечення духовного комфорту своїх членів, а її цінності визнаються найважливішими у житті чи не кожної людини. Сім'я залишається тим осередком, де виховуються і реалізуються на практиці морально-етичні цінності, які є мірилом духовного здоров'я народу, незмінні у житті кожного етносу. Саме сім'я

покликана формувати у дітей основи загально-людської моралі та передачі їм морального досвіду.

Необхідність підвищення виховного потенціалу сім'ї зумовлене тим, що вона, як соціальний інститут, відповідальна за весь комплекс відтворення людини, вона є для дитини тією мікро моделлю суспільства, через яку засвоюється духовна культура особистості.

Сім'я утворює ґрунт морального виховання, у ній дитина засвоює правила поведінки; у родинному колі розвиваються шляхетні внутрішні почуття, дитина вчиться розуміти інших. Моральна атмосфера, в якій людина перебуває у перші роки свого життя, від якої вона дістає те, на чому будуватиметься її майбутнє, має величезне виховне значення.

XIX – першої чверті XX ст. – це історичний період, який є надзвичайно плідним дослідницьким полем – це час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, що змінювали традиційну українську сім'ю. Виокремлення саме XIX – першої чверті XX ст. в окремий період історії розвитку педагогічної думки є доцільним з огляду на його культурницький та народницький характер. Саме у цей час педагогічні, культурологічні пошуки педагогів мали етнографічний, етнологічний характер, основною метою яких було збирання, висвітлення й розкриття народної педагогіки – українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів, народного мистецтва, дитячих розваг, іграшок тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики виховання дітей у сім'ї в контексті етнічної складової опосередковано чи фрагментарно розглянуті в працях вітчизняних дослідників А. Говорун, К. Журби, Н. Калініченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, О. Кравченко, Т. Окольнічої, Г. Постовий, Н. Побірченко, М. Стельмаховича, В. Федяєвої, В. Щербини та ін., які наполягають на думці, що кожен народ має свої етнодиференційні ознаки, що безпосередньо впливають на специфіку виховання дітей.

Дослідженню процесів соціалізації дітей з урахуванням статево-вікового символізму і стратифікації у життєдіяльності української селянської родини присвячено наукові доробки А. Забловського, О. Кісь, І. Щербак та ін. У дослідженнях цих авторів наголошено на необхідності врахування етнічної традиції у сфері виховання дітей, у тому числі й у сім'ї.

Відзначаємо, що історичні надбання виховання дітей у сім'ї південноукраїнського регіону XIX ст. дотепер не отримали належної уваги з боку науковців. Розгляд практики виховання дітей у сім'ї Півдня України у XIX – першій чверті XX ст. розширить науковий дискурс історії сімейного виховання як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні.

Мета статті – проаналізувати історичний досвід народної педагогіки щодо морально-етичного виховання дітей в українській сім'ї у хронологічних рамках досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою точкою відліку для формування поглядів на мораль, морально-етичне виховання

дітей в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX ст. мали суспільно-політичні процеси, що відбувалися у житті українського народу. Це, насамперед, скасування кріпацтва, що кардинально змінило життя селянства як переважної більшості населення на територіях Центральної та Східної Європи. Однак, ця трансформація ґрунтувалася на багатьох суперечностях. З одного боку, селяни одержали свободу, стали вільними від рабської праці, а з іншого – їх очікували справжні, особливо складні духовні і матеріальні зміни, які залежали від кожної окремої особистості.

У другій половині XIX – на початку XX ст. найбільш поширеною в Україні була повна мала сім'я: подружжя і незаміжні діти. Народження дитини для українців було найважливішою подією, що сприймалося, як великий дар Божий. Батьки несли головну відповідальність за виховання своїх дітей, за організацію життя родини.

Стосунки між членами сім'ї у період другої половини XIX – початку XX ст. кардинально відрізнялися від тих, які існують зараз. Сім'я і родина у тогочасному суспільстві розглядалися важливою умовою щоденного виживання. Тому, як правило, шлюб будувался на основі внутрішньої сімейної солідарності: «Любов – дарма, платонічна чи фізіологічна – не вважалася підставою для творення сім'ї. Шлюби з любові вважалися «привілеєм» лише найбідніших прошарків» [1, с. 80].

На зміст сімейного виховання українців впливала ментальність. Характер українця – м'якість, всепрощеність, сподівання на Божу ласку та милість природи, віра у добро, покора – впливали на формування його моральності.

Моральні категорії добра, честі, гідності, справедливості, обов'язку дитина, яка формувалася під впливом сімейних ідеалів, засвоювала практику моральних вчинків раніше, ніж починала розуміти, який вчинок моральний, а який – аморальний. У такій системі вона не помічала і не відчувала, що її хтось виховує. В українській сім'ї досліджуваного періоду у вихованні дітей традиційними були християнські цінності, які лежать в основі морально-етичного виховання.

Одним із найдієвіших чинників сімейного морально-етичного виховання у період другої половини XIX – початку XX ст. була праця. У народі існувала чітка формула нещасливої людини: якщо ти хочеш зробити із своєї дитини каліку – дай їй все, що необхідно для життя, і не дай можливості працювати.

Раннє залучення дітей до спільної з дорослими, посильної праці сприяло формуванню, окрім трудових і морально-етичних якостей особистості. Діти вчилися цінити працю, поважати людину-трудівника, формували вміння ставити мету у житті і досягати її засобом праці.

Аналізуючи функції сім'ї другої половини XIX – початку XX ст., вважаємо за необхідне розпочати аналіз з економічної, так як ця функція забезпечувала матеріальні засади її існування, організацію домашньої праці та споживання. В основі організації господарської діяльності

української сім'ї лежав справедливий розподіл праці між усіма її членами.

За формування відповідної моделі поведінки, побудову гуманних, моральних взаємин між членами сім'ї і родини, передачу дітям батьківського досвіду та культурної спадщини відповідала виховна функція сім'ї, яка сприяла формуванню у них ціннісних орієнтацій в житті.

Функція етнічного відтворення передбачала формування у членів сім'ї національної свідомості, а також сприяє нагромадженню та передачі національно-культурних цінностей [3, с. 18].

В українській родині досліджуваного періоду існували такі елементи культурного способу життя: «сповнення щоденно спільно і вголос молитви; розповіді про свою сім'ю, родину, село, регіон, минуле свого народу і його героїв; оповідання казок і легенд, співання народних пісень; святкування національних свят; ...читання Святого Письма; відвідування щонеділі церкви» [2, с. 77]. Все це сприяло зміцненню морально-етичного потенціалу сім'ї.

Народна педагогіка на почесне місце поставила як вихователів батька і матір та вчила їх шанувати: «Шти отца – матір будеш довголітен на землі». Про обов'язок дітей перед батьками йдеться у прислів'ях та приказках: «Як батька покинеш, то й сам згинеш», «Шануй батька – неньку – буде тобі скрізь гладенько» [3, с. 33]. У живому спілкуванні слова «батько» і «мати» вимовлялися шанобливо й поважно: «...Прости мені, мій батечку, що я наробила! Прости мені, мій голубе, мій соколе милий!...»; «...Матінко моя ріднесенька, не тужи ти за мною, не плач в самоті...» [3, с. 38].

Образ матері є також найяскравішим в усній народній творчості. До матері ставилися з великою повагою, її любили, поважали, цінували за особливо глибокі моральні почуття і вчинки. Український народ через прислів'я, приказки, балади, легенди, перекази тощо піднімав образ матері до рівня святості: «Нема того краму, щоб купити маму», «У кого ненька, у того й головка гладенька», «До людей – по розум, до матері – по серце», «На сонці тепло, а біля матері добре», «Материна молитва із дна моря виймає» [3, с. 6]. Практично увесь ціл жанрів, які присвячені матері, насичений важливими моральними категоріями. Усе це, позитивно впливало на формування морально-етичних поглядів і переконань дітей.

Аналіз сімейного життя та виховання українців доводить перевагу жіночої складової в українській народній педагогіці. Моральні почуття у дитини розвивалися з часу її народження засобом спілкування з матір'ю [5, с. 2].

Від моральності жінок залежав стан моральності всієї сім'ї. Мати в суспільстві мала на духовний розвиток дитини значно більший вплив, ніж батько. Переважання материнського впливу особливо було відчутним у другій половині XIX – на початку XX ст. Оскільки батько утримував сім'ю і змушений був увесь день працювати, дитина перебувала під постійним наглядом і впливом матері.

Згідно з нормами моралі, які лежали в основі сімейного виховання, негідне поводження дітей з батьками було найтяжчим гріхом перед людьми і Богом: «Бо хто матір забуває того Бог карає, того діти цураються в хату не пускають» [3, с. 28].

Суспільна думка високо оцінювала роль жінки-матері у морально-етичному вихованні дитини і вказувала на те, що це неоцінений внесок у формування морально здорового суспільства: «Яку величезну силу втрачає людське суспільство, відмовляючись від сприяння матерям у справі морально-релігійного виховання дітей, з навчанням їх застосування до життя, високих християнських і моральних правил!» [6, с. 228].

На матір покладалася головна відповідальність за виховання дітей та формування їхніх моральних переконань: «Мати живе в своїх дітях. «Яке коріння, таке й насіння», – каже народня приказка, яка виникла на глибокому спостереженні, що од матері залежить напрямок, якого додержуватиме дитина в житті. Батьки своїм поведінням вже готують дитячу вдачу, вкушають ті або інші дії...» [3, с. 7]. Саме перед матір'ю ставилося завдання формування головних моральних переконань у дітей: «...а ціль тут – створення поняття про совість, і його розвиток» [3, с. 9].

В українського народу моральні категорії ніколи не підмінялися хибними поняттями, а вся культура етносу була поставлена на службу істинним моральним ідеалам, все протилежне трактувалося як зло: «Нинішні теорії стверджують, що бувають випадки, коли брехня необхідна чи корисна. Не вірте цьому!... Привчена з дитинства поважати правду, людина завжди зустріне її належним чином: з покірністю долі, якщо вона печальна; з повним спокоєм совісті, якщо вона незаслужено гнітуча; з християнським смиренням, якщо неприємна правда заслужена. Будь-яке горе очищує людину...» [4, с. 97].

Батьківський авторитет для дітей був глибоким переконанням у його найкращих намірах і результатах. Дитина, спостерігаючи батьківське ставлення до праці, небагатослівність, стриманість, прагнення забезпечити їй міцний добробут, формувала у своїй свідомості ідеал господаря, голови родини. Вона переймала від батька його погляди на життя, моральні критерії, засвоювала під його керівництвом трудові навички та вміння, які мали незаперечний вплив на її виховання. [4, с. 34].

Батько в українській виховній традиції мав дещо інший порівняно з матір'ю статус та образ. Як правило, він пов'язувався з чимось строгим, недосяжним, віддаленим. Причиною цього була його часта відсутність удома, заклопотаність справами, а також строга диференціація материнських та батьківських обов'язків, коли батько не мав прямого стосунку до виховання дітей – це була прерогатива жінки: «Чоловікові – мішок, а бабі – горщик (черепок)», «Жіноча річ коло припчка» [4, с. 65].

Відсторонення батька від справ виховання дитини у тогочасному суспільстві вважалося нормою і оточення ставилося до цього з цілковитим розумінням: «Батько зайнятий своєю справою, яка

дає йому засоби для утримання сім'ї (що сьогодні, при чесній праці, доводиться все складніше і складніше), може допомогти матері дуже мало, і тим менше чим він діяльніший буде в своїх обов'язків» [1, с. 81].

Зауважимо, що українці схильні були також вимагати відповідальності за аморальні стосунки і чоловіка. Таким чином наголошуючи, що і чоловік повинен нести відповідальність за вчинки, народження позашлюбних дітей, і, за ставлення до цього громади: «Не байстрюкові гріх, а батькові» » [1, с. 81].

Головне місце у вихованні дітей займали ідеали членів сім'ї: господар, господиня, господарський син, господарська донька. Утворений на підґрунті хліборобського устрою життя, ідеал господаря завжди відображав інтереси усього українського народу.

Господар – це порядок і лад у всьому, достаток, гідне людини життя, слідування народних хліборобських традицій, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей.

Господиня – це затишок та охайність у хаті і на подвір'ї, де все прибрано, прикрашено, всіх нагородовано і доглянуто; це порада і розрада для всіх домашніх, гостинність й щедрість, а водночас ощадливість і точний розрахунок. Господарський син – це біла сорочка, чемність і ввічливість з усіма, повага до старших, до їх звичаїв, готовність захистити меншого; це прагнення знань, розуміння їх користності в житті. Господарська донька – це вишиванки й витинанки, скрині з тканинним і шиттям, квітник під вікном. Господарська донька не ходить а «звивається»; у неї все в руках «так і горить»; вона чемна і привітна, дбає про свою дівочу честь [3, с. 19].

Українці відзначалися рівноправнішими стосунками між чоловіком і жінкою: «Підсу-мовуючи всі ці риси, дослідники традиційної культури на українських землях відзначають специфічний характер місцевого патріархального устрою: поряд із незаперечним верховенством чоловіка простежувалася тенденція до демократичного, егалітарного стилю взаємин у подружжі» [4, с. 39].

Відповідальність батьків за морально-етичне виховання дітей була найважливішим обов'язком і функцією батьків. Суспільство і громада слідували за виконанням батьками цих функцій і давали їм гідну оцінку. Суспільна думка, контроль за цими процесами з боку громади, церкви стимулювали батьків до гідного виконання своїх обов'язків, хоч, звісно, спостерігалися ганебні випадки у родинно-сімейному житті.

Наше дослідження доводить, що існував певний ідеал сім'ї та модель морально-етичного виховання у ній, проте не можна абсолютно ідеалізувати сім'ю досліджуваного періоду, оскільки у її життєвої спостерігалися й негативні явища, такі як нетерпимість між членами родини, конфлікти, помилки у вихованні дітей; траплялися жорстокі фізичні покарання дітей, розлучення тощо.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, українська сім'я другої половини XIX – початку XX ст. надавала великого значення народним звичаям, у яких відтворювалися норми моралі та звичаєвого права. Саме у родині дотримувалися, шанували традиційні для українців християнські цінності, на яких ґрунтувалася сім'я, і якими завжди відзначався світогляд нашого народу. Цілком закономірно, що морально-етичні принципи української сім'ї досліджуваного періоду можуть бути зразком для наслідування у сучасній українській сім'ї.

Морально-етичне виховання другої половини XIX – початку XX ст. забезпечувало засвоєння кожною дитиною народних моральних та етичних положень. Народну мораль розвивали через безпосереднє залучення дітей до праці, побуту, дотримання традицій, звичаїв, виконання обрядів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Жмуд Н. Етнічні стереотипи статевого виховання та поведінки. *НТЕ*. 2003. № 3. С. 78–82.
2. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців XIX – поч. XX століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київ. ун-ту імені Т. Шевченка*. К., 2004. Вип. 74–76. С. 76–80.
3. Записки етнографічного товариства. К.: Укр. Акад. наук, 1920. Кн. 1. 63 с.
4. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.
5. Prof V., Kowalewsky M.. Mariage among the early slavs. *Folklore, Quarterly Reviv of Myth*. Lond., 1890. 84.
6. Worobec C. Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society. *Slavic Review*, Vol. 49. № 2. 2008. Pp. 227–238.

REFERENCES

1. Zhmud, N. (2003). Etnichni stereotypy statevoho vykhovannia ta povedinky. [Ethnic stereotypes of sexual education and behavior]. *Vinnitsa*. № 3. S. 78–82. [in Ukrainian]
2. Zablovskiy, A. (2004). Sotsializatsiia dytyny v tradytsiini kulturi ukrainsiv XIX – poch. XX stolit: rytualno-arytualni aspekty. [Socialization of a child in the traditional culture of Ukrainians XIX – beginning. XX centuries: ritual and ritual aspects]. *Kyiv. Vyp.74–76. С. 76–80.* [in Ukrainian]
3. Zapysky etnografichnoho tovarystva (1920). [Notes of the Ethnographic Society]. *Kyiv. Kn. 1. 63 s.* [in Ukrainian]
4. Siavavko, Ye. (1974). Ukrainka etnopedahohika v yii istorychnomu rozvytku. [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]. *Kyiv. 152 s.* [in Ukrainian]
5. Prof, V., Kowalewsky, M. (1890). Mariage among the early slavs. [Mariage among the early slavs]. *Folklore, Quarterly Reviv of Myth, Lond.* [in England]
6. Worobec, C. (2008). Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society. [Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society *Slavic Review*]. *Slavic Review*. [in England]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЯЧЕНКО Андрій Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIACHENKO Andrii Serhiyovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2024 р.